

A Sociological Study of the Feeling of Social Exclusion among Citizens of Zahedan

Reza Safari Shali¹ | Mohammad Osman Hoseinbar² | Erfan Askani³ | Kobrasadat Nouri⁴

¹ Corresponding Author, Department of Sociology, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran.
Email: Reza_safaryshali@khu.ac.ir

¹ Department of Social Sciences, Faculty of Literature and Humanities, University of Sistan and Baluchestan, Iran.
Email: mohb@lihu.usb.ac.ir

¹ M.A. in Sociology, Department of Sociology, Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University, Tehran, Iran.
Email: erfanaskani6217@gmail.com

¹ PhD student in sociology, focusing on Iranian social issues, Faculty of Economics, Management and Social Sciences, Shiraz, Iran. Email: Lor.girl88@yahoo.com

Article Info	ABSTRACT
Article type: Research Article Article history: Received: 29 November 2025 Received in revised form: 11 March 2026 Accepted: 17 April 2026 Published online: 01 July 2026 Keywords: Capability Poverty, Social Discrimination, Social Exclusion, Social Powerlessness	Social exclusion is a multidimensional phenomenon that reflects individuals' limited access to resources, opportunities, and meaningful participation in social life. Given the ethnic, cultural, and social diversity of Zahedan, understanding the mechanisms contributing to the perception of exclusion is of particular importance. This study aims to sociologically investigate the feeling of social exclusion among citizens of Zahedan. The theoretical framework was developed based on the perspectives of Max Weber, Frank Parkin, Hilary Silver, Amartya Sen, Michel Foucault, and Pierre Bourdieu, emphasizing social closure, power relations, capability deprivation, and structural inequalities. This applied research adopted a descriptive-analytical design and utilized a quantitative survey methodology. The statistical population consisted of citizens of Zahedan, and the sample size was determined utilizing Cochran's formula. A total of 400 participants were selected through a multi-stage cluster sampling method. Data were collected using a structured questionnaire and analyzed to examine the relationships between social exclusion and its influencing factors. The findings revealed that the mean score of perceived social exclusion among citizens of Zahedan was 46.8 (within a possible range of 18–90), indicating a low-to-moderate level of social exclusion. Regression analysis demonstrated that social closure ($\beta = 0/29$), social powerlessness ($\beta = 0/23$), and capability poverty ($\beta = 0/04$) were significant predictors of perceived social exclusion. Together, these variables explained approximately 17% of the variance in social exclusion among respondents. The results indicate that social closure, powerlessness, and capability poverty contribute to the formation of a deprivation trap among less-privileged groups. Reducing social exclusion requires policies aimed at decreasing structural barriers, enhancing citizens' social empowerment, and strengthening social cohesion. Furthermore, redistributing power resources, moving beyond ethnic and religious boundaries, and promoting an inclusive social perspective are essential strategies for improving social integration and sustainable development in Zahedan society.

Cite this article: Safari Shali, R., Osman Hoseinbar, M., Askani, E. & Nouri, K. (2026). A Sociological Study of the Feeling of Social Exclusion among Citizens of Zahedan: Case Study of Zahedans Citizens. *Community Development (Rural-Urban)*, 18 (1):225-246. <https://doi.org/10.22059/jrd.2026.407254.668964>

Author(s) retain the copyright
DOI: <https://doi.org/10.22059/jrd.2026.407254.668964>

Publisher: University of Tehran Press.

Extended Abstract

Introduction

Social exclusion has emerged as a key analytical concept in contemporary sociological analysis for understanding new forms of inequality, deprivation, and limited participation in modern societies. Unlike traditional approaches that mainly explain disadvantage through economic poverty, the concept of social exclusion provides a broader analytical framework by emphasizing the multidimensional processes through which individuals or groups may experience restricted access to resources, social opportunities, institutional support, and meaningful participation in collective life. Accordingly, social exclusion is not merely a static condition of deprivation but a dynamic and relational process shaped by social structures, power relations, institutional mechanisms, and symbolic boundaries.

The significance of examining social exclusion increases in multicultural and heterogeneous societies where differences based on ethnicity, religion, culture, and social status may influence individuals' experiences of belonging, recognition, and participation. In such contexts, perceived exclusion can weaken social cohesion, reduce interpersonal and institutional trust, reinforce marginalization feelings, and challenge sustainable social development.

Zahedan, due to its distinctive ethnic, religious, and cultural composition, represents a critical social setting for investigating the mechanisms associated with social exclusion. Understanding how citizens perceive exclusion and identifying its underlying determinants can provide valuable insights for improving social integration and strengthening inclusive development policies. The study aims to provide a sociological investigation of the feeling of social exclusion among Zahedan's citizens and to identify the key factors affecting this phenomenon. The theoretical framework was developed through an integrated approach drawing upon the perspectives of Max

Weber, Frank Parkin, Hilary Silver, Amartya Sen, Michel Foucault, and Pierre Bourdieu. Within this framework, social exclusion was conceptualized as the outcome of interactions among social closure, unequal power relations, capability deprivation, and unequal access to social resources. Based on this approach, the study examined the effects of social closure, social powerlessness, perceived social discrimination, capability poverty, and subjective socioeconomic status on citizens' feelings of social exclusion.

Methodology

This research was applied in terms of purpose and employed a descriptive–analytical design using a quantitative survey approach. The statistical population included Zahedan's residents, with the individual citizen considered as the unit of analysis. The sample size was calculated using Cochran's formula, and 400 respondents were selected through a multi-stage cluster sampling procedure. This sampling strategy was adopted to ensure the appropriate coverage of different urban areas and social groups.

Data were collected utilizing a structured questionnaire developed based on established theoretical foundations and previous empirical studies. The dependent variable, feeling of social exclusion, was measured across multiple dimensions, including exclusion from material resources, social relationships, civic participation, access to basic services, and neighborhood interactions. The main independent variables included social closure, social powerlessness, perceived discrimination, capability poverty, and subjective socioeconomic status.

The validity of the questionnaire was assessed through expert evaluation and face validity procedures. The reliability of the measurement scales was examined using Cronbach's alpha coefficient, with all major variables obtaining values above 0/70, indicating satisfactory

internal consistency. Data analysis was conducted employing descriptive statistics, Pearson correlation coefficients, group comparison tests, and multiple regression analysis.

Findings

The descriptive findings indicated that the mean score of perceived social exclusion among Zahedan's citizens was 46/8 within the possible range of 18 to 90. This result suggests that the overall level of social exclusion among respondents was within a low-to-moderate range. However, further analyses demonstrated that different social and structural factors play significant roles in explaining variations in citizens' experiences of exclusion.

The results of correlation analysis showed a significant positive association between social powerlessness and the feeling of social exclusion. In other words, individuals who perceived themselves as having limited influence over social conditions and decision-making processes reported a higher level of exclusion. Furthermore, social closure demonstrated a significant relationship with perceived social exclusion. This finding indicates that limitations in access to opportunities, resources, and social advancement pathways may contribute to the development of exclusionary experiences among citizens.

Capability poverty was also significantly associated with social exclusion, supporting the argument that deprivation should not be reduced solely to economic limitations. Rather, restricted capabilities, limited choices, and insufficient opportunities for achieving desired life outcomes are imperative dimensions contributing to feelings of exclusion.

In contrast, perceived social discrimination and subjective socioeconomic status did not indicate

significant direct effects on social exclusion in the final analytical model.

The results of multiple regression analysis revealed that social closure ($\beta = 0/29$), social powerlessness ($\beta = 0/23$), and capability poverty ($\beta = 0/04$) were significant predictors of social exclusion. Among these variables, social closure had the strongest explanatory contribution. Overall, the regression model explained approximately 17% of the variance in citizens' feelings of social exclusion. The analysis of demographic variables exhibited no statistically significant differences in perceived social exclusion based on gender and religion. However, educational level was significantly associated with differences in the experience of social exclusion, highlighting the importance of educational resources in shaping individuals' opportunities and perceptions of social participation.

Conclusion

The findings demonstrate that the feeling of social exclusion among citizens of Zahedan is mainly influenced by structural and relational factors rather than merely individual characteristics. Social closure, social powerlessness, and capability poverty function as interconnected mechanisms that can restrict individuals' participation opportunities and contribute to the reproduction of social disadvantage.

From a theoretical perspective, the findings support approaches that view exclusion as a consequence of unequal access to resources, power, and capabilities. The results are particularly consistent with perspectives emphasizing structural barriers, inequitable capital distribution, and limitations in individuals' real opportunities for social participation. Therefore, reducing social exclusion requires multidimensional interventions that extend beyond economic support. It is essential to adopt

policies that promote social empowerment, broaden equal opportunities, enhance access to resources, and foster citizen participation in social decision-making processes.

Given the multicultural context of Zahedan, reinforcing inclusive social policies, reducing symbolic and structural boundaries, promoting intergroup interaction, and strengthening social cohesion can contribute to preventing the reproduction of exclusion. Moving toward a more inclusive social framework in which diverse social groups have equal opportunities

for recognition, participation, and advancement is a necessary condition for achieving sustainable and balanced social development.

Acknowledgements: This article is an independent scholarly work. The authors would like to thank the scientific and administrative staff of the Journal of Community Development (Rural-Urban).

Conflict of Interest: According to the author's statement, there is no conflict of interest in this article.

بررسی جامعه‌شناختی احساس طرد اجتماعی در بین شهروندان شهر زاهدان

رضا صفری شالی^۱ | محمد عثمان حسین‌بر^۲ | عرفان آسکانی^۳ | کبراسادات نوری^۴

۱. نویسنده مسئول، گروه آموزشی جامعه‌شناسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه: reza_safaryshali@khu.ac.ir

۲. گروه علوم اجتماعی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، زاهدان، ایران. رایانامه: mohb@lihu.usb.ac.ir

۳. کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران. رایانامه: erfanaskani6217@gmail.com

۴. دانشجوی دکتری جامعه‌شناسی، گرایش بررسی مسائل اجتماعی ایران، دانشکده اقتصاد مدیریت و علوم اجتماعی، شیراز، ایران. رایانامه: Lor.girl88@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی	هدف پژوهش حاضر، بررسی جامعه‌شناختی احساس طرد اجتماعی در بین شهروندان شهر زاهدان است. پژوهش حاضر از لحاظ هدف پژوهشی کاربردی و از لحاظ طرح تحقیق توصیفی-تحلیلی است. برای تدوین چارچوب نظری، از نظریات صاحب‌نظران (ماکس وبر، فرانک پارکین، هیلاری سیلور، آمارتیا سن، میشل فوکو و پیر بوردیو) و مکاتب مختلف در حوزه طرد اجتماعی استفاده شد.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۹/۸	جامعه آماری شامل شهروندان ۱۵ تا ۴۵ سال و واحد تحلیل فرد است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران ۴۰۰ نفر و شیوه نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای است.
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۲/۲۰	نتایج تحقیق حاکی از آن است که میانگین احساس طرد اجتماعی در بین شهروندان شهر زاهدان ۴۶/۸ (با توجه به بازه ۱۸ تا ۹۰) در حد متوسط رو به پایین قرار دارد. متغیرهای انسداد اجتماعی (با ضریب ۰/۲۹)، بی‌قدرتی اجتماعی (با ضریب ۰/۲۳) و فقر قابلیت (با ضریب ۰/۰۴) متغیرهای معنی‌دار و تأثیرگذار بر طرد اجتماعی هستند. روی‌هم‌رفته سه متغیر مذکور ۱۷ درصد تغییرات متغیر طرد اجتماعی را تبیین می‌کنند.
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۱/۲۸	با توجه به یافته‌های تحقیق، بسیاری از پاسخگویان کم‌برخوردار محسوب می‌شوند و متغیرهای انسداد اجتماعی، بی‌قدرتی و فقر قابلیت، تله محرومیت را برای آنان به‌وجود آورده است؛ بنابراین بهتر است برای جلوگیری از این روند، توجه ویژه‌ای به امر انسداد اجتماعی و بی‌قدرتی اجتماعی و تقویت انسجام اجتماعی صورت گیرد. درنهایت اینکه بازتوزیع منابع قدرت و گذشتن از مرزبندی‌های قومی و مذهبی و رسیدن به دیدگاهی فراجنبی در جامعه زاهدان از اهمیت بسزایی برخوردار است.
تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۴/۱۰	
کلیدواژه‌ها:	
بی‌قدرتی اجتماعی، تبعیض اجتماعی، طرد اجتماعی، فقر قابلیت.	

استناد: صفری شالی، رضا، حسین بر، محمد عثمان، آسکانی، عرفان، نوری، کبراسادات (۱۴۰۵). بررسی جامعه‌شناختی احساس طرد اجتماعی در بین شهروندان شهر زاهدان (مرود مطالعه: شهروندان شهر زاهدان). توسعه محلی (روستایی-شهری)، ۱۸(۱)، ۲۲۵-۲۴۶. <https://doi.org/10.22059/jrd.2026.407254.668964>

ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران. نویسندگان حق نشر و حقوق کامل انتشار را حفظ می‌کنند.

DOI: <https://doi.org/10.22059/jrd.2026.407254.668964>

۱. مقدمه و بیان مسئله

اصطلاح طرد اجتماعی^۱ (واپس زدگی)، در معنایی که امروزه از آن می‌شناسیم، نخستین بار در دهه ۱۹۷۰ در فرانسه استفاده شد. ریچارد لنور^۲ اولین کسی بود که در سال ۱۹۷۴ اصطلاح «مطروdit اجتماعی» را به کار گرفت. در دیدگاه او مطروdit به عنوان وضعیتی ننگ‌آور مطرح می‌شود و کسانی را دربرمی‌گیرد که به ثمرات رشد اقتصادی دسترسی ندارند؛ نظیر افراد عقب‌مانده جسمی و ذهنی، سالمندان، معلولان، معتادان، مجرمان و... این افراد به لحاظ اجتماعی گروه‌های آسیب‌پذیر به شمار می‌آیند. از این رو اصطلاح مطروdit اجتماعی در آن زمان معنای ضمنی و موارد استفاده محدودی داشت. به عبارتی «این اصطلاح مربوط به پدیده‌ای حاشیه‌ای و کم‌اهمیت در نظر گرفته می‌شد که تأثیری بر تمام جامعه نداشت» (بهاالا و لاپیر^۳، ۱۹۹۹: ۲ به نقل از غفاری و تاج‌الدین، ۱۳۸۴: ۴۰). واژه طرد به معنای رانده‌شدن کسی یا چیزی توسط دیگری است (گیدنز و بردسال، ۱۳۸۶: ۴۶۹). طرد اجتماعی می‌تواند در حوزه زندگی اجتماعی تجربه شود. طرد اجتماعی درواقع نوعی رانده‌شدن را می‌رساند و معمولاً در برابر مشارکت قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر هر کس که مشارکت اجتماعی فعال نداشته باشد و به نوعی منزوی شده باشد، دچار طرد شده است. طرد اجتماعی زمانی اتفاق می‌افتد که افراد جامعه قادر به مشارکت در اجتماع نباشند و افراد و گروه‌ها به طور غیرارادی از فرصت مشارکت در امور اجتماعی محروم شوند (دوهانا، ۲۰۰۱: ۲۲). طرد اجتماعی دیدگاهی است که به نبود دسترسی به منابع و پیامدهای عدم شایستگی و انتخاب برای استفاده از همان منابع تأکید می‌کند و عموماً در بعد حقوق اجتماعی و محرومیت مادی رخ می‌دهد. محرومیت از عدالت، حقوق شهروندی، انسانی و حتی توسعه اقتصادی کلان، کالا و خدمات، بازار کار، اموال و دارایی‌ها و امنیت فیزیکی و معاش از مؤلفه‌های طرد اجتماعی هستند (ضیاء‌الدین، ۲۰۱۹: ۱۱-۱۱). طرد اجتماعی، فرایندی پیچیده و چندبعدی و دربرگیرنده نبود منابع، حقوق، کالاها و خدمات و ناتوانی در مشارکت در روابط و فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است که برای بیشتر افراد در جامعه مهیا است (سیکتکین ریزی و موسی‌زاده، ۱۳۹۶).

طرد اجتماعی از دیدگاه جامعه‌شناسی صرفاً وضعیتی ایستا نیست؛ فرایندی است که طی آن، افراد یا گروه‌ها از مشارکت فعال در جامعه کنار گذاشته می‌شوند. درواقع، ریشه‌های این پدیده به ساختارهای قدرت، نهادهای اجتماعی و حتی سیاست‌های اداری و رفاهی گره خورده است؛ برای مثال رنه لنوار در کتاب *یک نفر از هر ده فرانسوی* نشان می‌دهد طردشدگان اجتماعی نه فقط از منابع اقتصادی، بلکه از طریق ساختارهای اداری و اجتماعی از مشارکت در جامعه محروم می‌شوند. او این حاشیه‌نشینی را تهدید وحدت ملی قلمداد می‌کند. طرد اجتماعی مفهومی سیال است که هم‌زمان شامل عدم مشارکت فرد یا گروه در مصرف (دسترسى به کالاها و خدمات)، تولید (اشتغال یا فعالیت اقتصادی)، مشارکت سیاسی و تعاملات اجتماعی است. طرد اجتماعی صرفاً به معنای محرومیت اقتصادی نیست، بلکه فرایندی اجتماعی است که در آن افراد یا گروه‌ها به دلیل موانع ساختاری، فرهنگی و نهادی از مشارکت کامل در جامعه کنار گذاشته می‌شوند. در این نگاه، طردشدگان اجتماعی گروه‌هایی هستند که امکان دسترسی به منابع، فرصت‌ها و شبکه‌های اجتماعی را از دست می‌دهند (مارتین، ۱۳۸۵: ۲۴-۲۷). مطالعات نشان داده است افراد و خانوارها معمولاً هم‌زمان در بیش از یک بعد دچار محرومیت هستند، اما این ابعاد الزاماً کاملاً همپوشان نیست و هریک به صورت مستقل قابل سنجش است. علاوه بر این، نویسندگان بر اهمیت «زیرساخت اجتماعی» و «سرمایه اجتماعی» در کاهش طرد تأکید می‌کنند. زمانی که زیرساخت‌ها (نظیر خدمات

^۱. Social Exclusion

^۲. Richard Lenoir

^۳. Bhala, A. S. & Lapeyre, F.

اجتماعی و شبکه‌های اجتماعی محلی) تضعیف می‌شوند، طرد اجتماعی افزایش می‌یابد و پیامد آن رشد رفتارهای ضداجتماعی و فروپاشی انسجام جامعه است؛ بنابراین، یکی از توصیه‌های کلیدی نویسندگان، تعامل فعال دولت، جامعه مدنی و گروه‌های محلی برای تقویت مشارکت، بازاریگری سرمایه اجتماعی و سنجش مکرر ابعاد مختلف طرد اجتماعی برای سیاست‌گذاری مؤثر است. علاوه بر جنبه اجتماعی، زمان طرد نقش مهمی دارد. طرد اجتماعی معمولاً به صورت طولانی و انباشته خطرات بیشتری برای فرد و جامعه ایجاد می‌کند. به لحاظ پیامدها، مجموعه‌ای از آثار منفی مثل کاهش سرمایه و اعتماد اجتماعی، افزایش یأس اجتماعی، شکاف بین‌نسلی، گرایش به رفتارهای پرخطر و حتی تهدید انسجام ملی قابل ذکر هستند. هرچند طرد اجتماعی در مقایسه با فقر اقتصادی گاهی پنهان‌تر و پیچیده‌تر است، آثار آن روی فرد و ساختار اجتماعی بلندمدت است و مداخلات دولت برای توسعه آموزش همگانی، رفاه اجتماعی، کاهش نابرابری و تقویت مشارکت همگانی برای مقابله با آن توصیه شده است (هیلز و همکاران، ۲۰۰۲: ۱۵).

طرد اجتماعی و به تبع آن طرد سیاسی، نوعی احساس طرد از جامعه و حاکمیت را موجب می‌شود که به طور کلی هویت ملی^۱ گروه‌های قومی (حاشیه‌ای) را در معرض نابودی قرار می‌دهد. این احساس طرد می‌تواند موجب بروز رفتارهای بنیادگراییه قومی-مذهبی شود و ممکن است جامعه را با فروپاشی اجتماعی^۲ روبه‌رو کند. گروه‌های حاشیه‌ای در اینجا گروه‌های قومی‌ای هستند که خود را در یک هویت ملی بازتعریف می‌کنند و براساس عواملی که ذکر شد، در معرض طرد از جامعه بزرگ‌تر قرار می‌گیرند و هویت ملی‌شان ممکن است به خطر افتد. هویت ملی در ایران ترکیبی از هویت‌های قومی است که خود را ذیل مفهوم هویت ملی تعریف می‌کنند، احساس طرد در هریک از این اقوام، علاوه بر واگرایی، سبب تضعیف همبستگی ملی، برهم‌خوردن انسجام اجتماعی و بروز کنش‌های جدایی‌طلبانه می‌شود. مسئله‌ای که در اینجا مطرح می‌شود این است که طرد اجتماعی سبب نوعی بیگانگی افراد از جامعه‌ای می‌شود که در آن زندگی می‌کنند. این بیگانگی با خود نوعی ایزوله‌سازی را دربردارد و می‌تواند مسبب جدایی کامل یک اجتماع (همگون یا ناهمگون) مذهبی، نژادی، قومیتی و... از دل جامعه بزرگ‌تر شود و توسعه و نظم اجتماعی را با بحران جدی روبه‌رو کند. در فرایند تشکیل هویت ملی معاصر ایران، منتقدان می‌گویند اولاً این ملت‌سازی در زمان پهلوی با هژمونی و سیادت فارسی‌زبانان شکل گرفته و در زمان جمهوری اسلامی، شیعه‌گرایی بر این هژمونی افزوده است. دوم آنکه فرایندهای رشد و توسعه ایران که در جریان بیش از ده برنامه عمرانی، اقتصادی و توسعه‌ای دولتی صورت پذیرفته، فارس‌گرا بوده و در فرایند توسعه، اقوام کرد، بلوچ، ترکمن، عرب و آذری با تبعیض و نابرابری روبه‌رو بوده‌اند؛ بنابراین، مطالعات مربوط به طرد اجتماعی نشان می‌دهد نابرابری‌های قومی و فرهنگی زمانی پایدار می‌شوند که گروه‌های خاص به صورت ساختاری از فرصت‌های اقتصادی، اجتماعی و نهادی محروم بمانند و این وضعیت به بازتولید حاشیه‌نشینی اجتماعی منجر شود (گالابوزی، ۲۰۰۵: ۴۲). به بیان دیگر، این منتقدان معتقدند ریشه عدم توازن و نابرابری در توسعه ایران به نابرابری قومی بازمی‌گردد و نه برعکس. سوم آنکه گفته می‌شود به‌خاطر همین نابرابری‌های قومی است که جامعه ایران در دوره معاصر با جنبش‌های اعتراضی قومی در کردستان و آذربایجان (در سال‌های پس از ۱۳۲۰ و سال‌های پس از ۱۳۵۷) و در بلوچستان (در سال‌های ۱۳۵۰) به بعد و در ترکمن صحرا (در ۱۳۵۷) روبه‌رو بوده است. از این‌رو،

^۱. National Identity

^۲. Social collapse

تأکید می‌شود که در فرایند توسعه همه‌جانبه، متوازن و پایدار ایران، توجه به نابرابری‌های قومی در برابر ملی‌گرایی ضروری است. به بیان دیگر، هژمونی فارس و شیعه مورد نقد قرار می‌گیرد (جلایی‌پور، ۱۳۸۱: ۲۵۴-۲۸۴). این نابرابری سبب نوعی گفتمان‌سازی انحصاری خودی-غیرخودی یا بهنجار-نابهنجار می‌شود که رفته‌رفته براساس این گفتمان‌سازی، سوژه نابهنجار طرد می‌شود. در این راستا ممکن است در بلندمدت شاهد تنش بیشتر در بین گروه‌های قومی ایران و در جامعه مورد تحقیق (استان سیستان و بلوچستان) باشیم. براین‌اساس این احساس طرد هرچند ممکن است ناشی از عوامل متعدد اجتماعی-فرهنگی و... باشد، اما برخی پیمایش‌های ملی مثل پیمایش بررسی وضعیت فرهنگی، اخلاقی و اجتماعی جامعه ایران (۱۳۹۵) نشان می‌دهد با توجه به شرایط و مقتضیات قومی-مذهبی ناهمگن در سیستان و بلوچستان، احساس تبعیض در مقایسه با مناطق مرکزی و میانگین کشوری بیشتر است. با توجه به آنچه گفته شد، مقاله حاضر متمرکز بر بررسی این مسئله است که وضعیت احساس طرد اجتماعی در بین شهروندان شهر زاهدان بر چه مؤلفه‌هایی استوار و تحت تأثیر چه عواملی است.

۲. پیشینه پژوهش

نواح (۱۳۸۳) در بررسی واگرایی عرب‌های خوزستان با استفاده از نظریه محرومیت نسبی نتیجه گرفت بین احساس محرومیت و هویت قومی رابطه مستقیم و بین هویت قومی و هویت ملی رابطه معکوس وجود دارد.

بالالی (۱۳۸۹) در مطالعه «طرد اجتماعی اقوام در آیین امار» احساس طرد اقوام کرد و ترک را صرفاً از بعد اقتصادی بررسی کرد. او در فرایند توسعه به بررسی تخصیص بودجه‌ها در دوره دهساله ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ پرداخت و با محاسبه سرانه بودجه‌ها برای استان‌های کردنشین و ترک‌نشین در هر سال و میانگین آن برای دوره دهساله مذکور تفاوت‌های آن‌ها را با سرانه بودجه استان تهران و در مواردی با برخی استان‌های فارس‌نشین مثل اصفهان مقایسه و نتایج آن را گزارش کرد. یافته‌ها نشان‌دهنده آن بود که تخصیص بودجه برای این استان‌ها نه تنها با استان‌های اصفهان و تهران تفاوت زیادی ندارد، بلکه در بسیاری از موارد نمودارها نشان‌دهنده بودجه‌های بالاتر این استان‌ها است. محمدی، دانش‌مهر و هدایت (۱۳۹۸) در بررسی «تجربه طرد اجتماعی؛ مورد مطالعه: هه‌ورامی‌های شهر مریوان» نشان دادند هه‌ورامی‌ها از سوی سورانی‌ها در میدان فرهنگی هم طرد می‌شوند که در میدان اجتماعی، واکنش آن‌ها تمایزگذاری از طریق معاشرت‌ها و فعالیت‌های درون گروهی (به‌ویژه به‌مثابه تمایز زبانی و لهجه‌ای) است.

لطفی خاچکی و همکاران (۱۴۰۰) در تحقیقی به روش کیفی به مطالعه «برساخت معنایی طرد اجتماعی در میان افراد کم‌برخوردار شهر مشهد» پرداختند. مطابق نتایج، این افراد دو نوع طرد را تجربه می‌کنند: طرد تعاملاتی شامل دوری از خانواده و کاهش ارتباط با افراد برخوردار و طرد از فرصت‌های اقتصادی-اجتماعی مانند محرومیت از وام، فرصت‌های شغلی و حمایت نهادهای دولتی. یافته‌ها نشان داد فقر و طرد اجتماعی به‌طور تنگاتنگی به هم گره خورده‌اند و طرد، احساس محرومیت و انزوای بیشتری در این افراد ایجاد می‌کند.

حسین‌پر و امیریان (۱۴۰۲) در مطالعه «وضعیت اقتصادی و طرد اجتماعی؛ مورد مطالعه: معلمان شهر زاهدان» به این نتیجه رسیدند که طرد اجتماعی در حد متوسط است و همه ابعاد اقتصادی با طرد اجتماعی رابطه معنادار دارند؛ به‌ویژه پایگاه اقتصادی که رابطه معکوس و اثر بیشتری دارد. همچنین متغیرهایی مانند احساس تبعیض، هزینه‌های خانوار، احساس فقر و جنسیت حدود ۴۳ درصد تغییرات طرد اجتماعی را تبیین کرد. قربانی و همکاران (۱۴۰۲) در بررسی «تجربه طرد اجتماعی ساکنان روستایی (مورد مطالعه: شهرستان شفت)» نشان دادند طرد اجتماعی در این مناطق در قالب تجربه‌هایی بین مقاومت تا مهاجرت شکل می‌گیرد و عوامل فرهنگی، سیاست‌های تبعیض‌آمیز، ناکارآمدی ساختارها و مشکلات اقتصادی در آن نقش دارند. برخی روستاییان در برابر

شرایط دشوار مقاومت می‌کنند و برخی مهاجرت را انتخاب می‌کنند که معمولاً با مشکلات شهری و پشیمانی همراه است. تقویت زیرساخت‌ها و کاهش احساس محرومیت مهم‌ترین راهکار برای کنترل طرد اجتماعی در این مناطق است.

اسلند^۱ و فلوتن^۲ (۲۰۰۱) طرد اجتماعی را چندبعدی دانستند و آن را برای تحلیل رابطه قومیت و متغیرهای شرایط زندگی عملیاتی کردند. به این منظور طرد اجتماعی را به چهار دسته ۱. طرد از حقوق شهروندی رسمی، ۲. طرد از بازار کار، ۳. طرد از مشارکت در جامعه مدنی و ۴. طرد از عرصه‌های اجتماعی تقسیم کردند. اسکولین^۳ و هیلارد^۴ (۲۰۰۵) به بررسی ابعاد طرد اجتماعی براساس پنج شاخص طرد از خدمات، بازار کار، مشارکت مدنی، حمایت اجتماعی و روابط اجتماعی پرداختند. نتایج با توجه به سن، جنس، نوع خانوار و درآمد تحلیل شد. کابر^۵ (۲۰۰۶) در مطالعه «الگوهای طرد اجتماعی در رابطه با فرهنگ و قومیت» نشان داد جنبه‌هایی از طرد وجود دارد که به هویت مربوط است و تحقیر فرهنگی افراد را برحسب هویتی که به آن‌ها نسبت داده می‌شود نشان می‌دهد. این امر به عضویت در گروه‌های خاص (نژاد و قومیت) مربوط است که وجوه مشترک خود را می‌شناسند، دارای باورها و ارزش‌های مشابه هستند و به شیوه‌ای جمعی عمل می‌کنند (کبی‌یر، ۲۰۰۶). ویلسون^۶ در بررسی طرد اجتماعی گروه‌های نژادی و طبقه زیرین جامعه آمریکا تأکید داشت که سیستم‌های متفاوت تولید و سیاست‌های متفاوت دولت‌ها، محدودیت‌هایی را به شیوه تعامل گروه‌های نژادی تحمیل می‌کند؛ محدودیت‌هایی که نه تنها روابط بین گروه‌های نژادی، بلکه دسترسی به پاداش‌ها و مزایا را هم به‌طور ساختاری محدود می‌کند (ویلسون ۱۹۷۸؛ گروسکی، ۲۰۰۸: ۷۰۱). لوری^۷ معتقد است در بازار آمریکا هنوز علیه سیاهان تبعیض وجود دارد و شواهد بسیاری تأکید می‌کنند که شکاف مهارتی بین سیاه و سفید، عامل کلیدی تبعیض است. این شکاف ناشی از فرایند طرد اجتماعی و بازتاب عوامل فرهنگی-اجتماعی، جدایی‌گزینی جغرافیایی، ارزش‌های اجتماعی زیان‌بار و پیامدهایشان و آموزش ضعیف است که یک بعد نژادی دارند (لوری ۲۰۰۰: ۱۵؛ کاتلر و گلیزر، ۱۹۹۷؛ اکرف، ۱۹۹۷).

چن (۲۰۲۴) به بررسی تأثیرات مختلف طرد اجتماعی پرداخت و به این نتیجه رسید که این پدیده پیامدهای روان‌شناختی، اجتماعی و اقتصادی گسترده‌ای برای افراد و جامعه دارد. طرد اجتماعی با اختلالات عاطفی، مشکلات هویتی و نابرابری اقتصادی همراه است و سلامت روان و جسم افراد را تحت تأثیر قرار می‌دهد. همچنین موجب تداوم چرخه نابرابری و کاهش همبستگی اجتماعی و مشارکت دموکراتیک می‌شود. براساس یافته‌ها، اتخاذ سیاست‌های فراگیر و اصلاحات ساختاری برای کاهش علل طرد اجتماعی ضروری است تا جامعه‌ای عادلانه‌تر و پایدارتر شکل گیرد. براچیچ (۲۰۲۲) طرد اجتماعی را در ارتباط با قومیت در اروپا و اوراسیا مطالعه کرد و دریافت گروه‌های قومی با نابرابری در بازار کار و مسکن، سیاست‌های آموزشی همسان‌ساز و انواع تبعیض ساختاری مواجه‌اند. پژوهش‌ها نشان می‌دهد اقلیت‌ها برای مقابله با طرد اجتماعی از راهبردهای مختلفی استفاده می‌کنند، اما طرد قومی همچنان گسترده و پیچیده باقی مانده است. ویلیامز (۲۰۲۴) در کتاب خود به بررسی نقش طرد اجتماعی در شکل‌گیری افکار و

1. Asland

2. Flotten

3. Escolin

4. Helyard

5. Kabeer

6. Julius Wilson

7. Lowry

رفتارهای افراطی و رادیکال می‌پردازد؛ موضوعی که پیش‌تر کمتر مورد توجه قرار گرفته بود. نویسنده نشان می‌دهد کنار گذاشته‌شدن از دیگران، چه عاطفی و چه فیزیکی، می‌تواند زمینه‌ساز گرایش به افراط‌گرایی باشد.

با وجود پیشرفت‌های پژوهشی، مطالعات در این حوزه پراکنده‌اند و نیاز است تعاملات میان گروه‌های اکثریت و اقلیت و پیوند میان حوزه‌های مختلف طرد اجتماعی به شکل جامع‌تر بررسی شود. همچنین عمده مطالعات داخلی با تمرکز بر جنبه‌های فردی یا در سطح اجتماعی کوچک‌تر، بیشتر متغیرهایی مانند هویت ملی، هویت قومی و فقر، محرومیت و طرد اقتصادی را مطالعه کرده‌اند. مطالعات خارجی نیز با تمرکز بیشتر بر متغیرهای فرهنگ، نژاد و قومیت به این پدیده توجه نشان داده‌اند. مطالعه پیش‌رو با مرور پژوهش‌های موجود و ارائه تحلیل‌های روان‌شناختی، پیوند بین طرد و افراط‌گرایی را عمیق‌تر توضیح می‌دهد و مسیرهای پژوهشی جدیدی پیشنهاد می‌کند.

۳. چارچوب نظری

چارچوب نظری این پژوهش تلفیقی از نظریات ماکس وبر^۱، فرانک پارکین^۲، هیلاری سیلور^۳، آمارتیا سن^۴، میشل فوکو^۵ و پیر بوردیو^۶ است. تحقیق حاضر در استان سیستان و بلوچستان انجام می‌شود. بیشتر جمعیت کلان‌شهر زاهدان را هویت بلوچ سنی‌مذهب و پس از آن هویت شیعه سیستانی تشکیل می‌دهند. از طرفی قدرت نقشی محوری در طرد ایفا می‌کند. بیشتر نظریه‌پردازان حوزه طرد از نوعی اعمال قدرت از سوی اقلیتی سخن گفته‌اند که بنا به دلایلی از جایگاه مرکزی‌تری برخوردار است. این مسئله در شهر زاهدان با توجه به مطالبی که در بیان مسئله و اهمیت پژوهش ذکر شد، پررنگ‌تر است: نوعی گفتمان‌سازی و دیگری‌سازی‌ای که به تعبیر فوکو سوژه نابهنجار در آن در معرض طرد بیشتری است. از منظر تحلیل گفتمان، طرد اجتماعی فقط پیامد محرومیت مادی نیست، بلکه از طریق فرایندهای زبانی و گفتمانی هم بازتولید می‌شود؛ زیرا گفتمان‌ها با تعریف مرزهای خودی و غیرخودی می‌توانند برخی از گروه‌ها را در موقعیت حاشیه‌ای قرار دهند (یورگنسن و فیلیپس، ۱۳۸۹: ۳۹). با توجه به این نکات، رویکرد فوکو برای این مطالعه در نظر گرفته شد.

علاوه‌براین، درک مارکسی از طرد به تحلیل تولید و بازار سرمایه‌داری و روابط میان موقعیت‌های ساختاری دو طبقه سرمایه‌دار و کارگر برمی‌گردد. در تولید به شیوه سرمایه‌داری، روابط مالکیت به ابزار تولید، روابط طبقاتی، سرمایه و کار و در نتیجه روابط استثمار و طردآمیز تعین می‌بخشد. محور تحلیل مارکس از تولید به شیوه سرمایه‌داری این است که چه کسی ابزار تولید را در اختیار دارد و چه کسی از آن محروم است. در تحلیل مارکس، طبقه سرمایه‌دار طبقه‌ای از سرمایه‌داران مدرن‌اند که مالک ابزار تولید اجتماعی و خریدار نیروی کار هستند و کارفرما همواره مالک موقعیت خود است. سرمایه‌دار بودن نه تنها به معنای برخورداری از جایگاه فردی در تولید، بلکه به معنای برخورداری از جایگاه اجتماعی در تولید نیز هست. از این‌رو، «سرمایه نه یک قدرت شخصی، بلکه قدرتی اجتماعی است» (مارکس و انگلس، ۱۹۵۹: ۲۱ به نقل از کرا، ۲۰۰۵). اما با توجه به اقتضائات شهر زاهدان و استان سیستان و بلوچستان، نوع طرد به سبب وجود قومیت‌ها و مذاهب گوناگون و امکان غیریت‌سازی می‌تواند بیشتر سیاسی-اجتماعی باشد تا طرد اقتصادی. درواقع رویکرد نظری در این تحقیق نوعی غیریت‌سازی است که موجب احساس بی‌قدرتی و در نهایت احساس طرد می‌شود. غیریت‌سازی

1. Max weber

2. Frank Parkin

3. Hilary Silver

4. Amartya Sen

5. Michel Foucault

6. Pierre Bourdieu

سازوکاری اجتماعی، زبانی و روان‌شناختی است که بین افراد فاصله می‌گذارد و «ما» را از «آنها» متمایز می‌کند (جانسون، ۲۰۰۴ به نقل از گادفری و تاکت، ۲۰۰۹: ۱۶۶). این فرایند با تعریف دگربودگی افراد سبب بی‌قدرتی و طرد آنها می‌شود.

از نظر آمارتیا سن، همه تعاریف فقر به‌نوعی به محرومیت اشاره می‌کنند. البته محرومیت خود مفهومی نسبی است که ممکن است در مکان‌ها و زمان‌های مختلف کاملاً متفاوت باشد. توانایی فرد نیز مجموعه کارکردهایی است که فرد می‌تواند به آنها دست یابد؛ بنابراین قابلیت‌ها یعنی بهره‌مندی از آزادی‌های اساسی که فرد می‌تواند براساس آنها زندگی خود را به سویی هدایت کند که برای ارج نهادن به آن دلیل دارد. به این ترتیب فقر را باید به معنای محرومیت از قابلیت‌های اساسی در نظر گرفت و نه فقط کم‌بودن درآمد که معیار معمول شناسایی فقر است. به باور سن، فقر جلوه‌ای از سلب آزادی‌ها و توانمندی‌های اساسی انسان است و فقیر کسی است که خروج از وضعیت فقر برای او ممکن نیست. این‌گونه است که دیدگاه قابلیت با تغییر وجه از ابزارها (درآمد) به اهدافی که افراد در پی آن هستند یا محق به داشتن آن‌اند، درک ما را از فقر وسعت می‌بخشد. در این دیدگاه اهمیت قابلیت‌ها به ارزش ابزاری آن محدود نمی‌شود؛ زیرا اگر در جامعه‌ای فقر درآمدی نیز وجود نداشته باشد، قابلیت‌ها همچنان ارزشمند خواهند بود. دیگر اینکه این رویکرد وجوه غیردرآمدی محرومیت را بهتر تبیین می‌کند (سن، ۱۳۸۵).

در تحلیل طرد اجتماعی در زمینه علل و شرایط آن، هیلاری سیلور^۱ سه پارادایم حاوی الگوهای علی طرد را برمی‌شمارد:

۱. رویکرد انسجام^۲ یا همبستگی: مطابق این رویکرد که ریشه در جمهوری‌خواهی فرانسه دارد و با نظریه کارکردگرایی دورکیم در ارتباط است (فیروزآبادی، ۱۳۹۲: ۱۳۸)، طرد محصول گسست و ضعف پیوندهای اجتماعی، مکانیکی و ارگانیکی است که نظامی از ارزش‌ها و حقوق را برقرار می‌کند و به افراد نظم اخلاقی و هنجاری می‌بخشید. بنا بر این پارادایم، اگر بعضی افراد از گروه خود گسسته شوند (کسانی که مورد توجه خودی‌ها نیستند و خود نیز به خودی‌ها بی‌اعتنایند)، تمایلی به رعایت شیوه‌های هنجاری گروه نداشته باشند، فراسوی مرزهای آن قرار بگیرند و خود را ملزم به مشارکت در آن‌ها ندانند، احساس طرد روی می‌دهد که موجب ضعف همبستگی می‌شود. در این رویکرد، طرد در نقطه مقابل ادغام اجتماعی قرار می‌گیرد (سیلور، ۲۰۰۶: ۴۲)؛
۲. پارادایم تخصصی‌شدن^۳: این سنت ریشه در سنت لیبرالیسم آمریکایی-انگلیسی و رویکرد جامعه‌شناختی تکثرگرایی دارد که براساس آن، جامعه مجموعه‌ای از افراد مستقل و آزاد از قیدوبند گروه‌های خویشاوندی، شغلی، حزبی و... تلقی می‌شود. روابط گروهی به‌مثابه شبکه‌هایی از مبادلات داوطلبانه بین گروه‌های خودمختار و مبتنی بر علایق و نگرش‌های آنان است. طرد اجتماعی زمانی پدید می‌آید که افراد تمایز ناکافی و نابسند قلمروهای اجتماعی را ادراک کنند. به عبارتی در اینجا احساس طرد ناشی از عملکرد تبعیض است (سیلور، ۲۰۰۶: ۴۵)؛

۳. پارادایم انحصار^۴: این پارادایم با فلسفه سوسیال‌دموکراسی و دیدگاه جامعه‌شناختی تضاد، ملهم از نظرات مارکس و وبر مرتبط است (فیروزآبادی، ۱۳۹۲: ۱۴۰). این رویکرد به پیش‌زمینه طبقات و گروه‌های منزلتی توجه دارد که از هویت‌های فرهنگی و اجتماعی

^۱. Hilary Silver

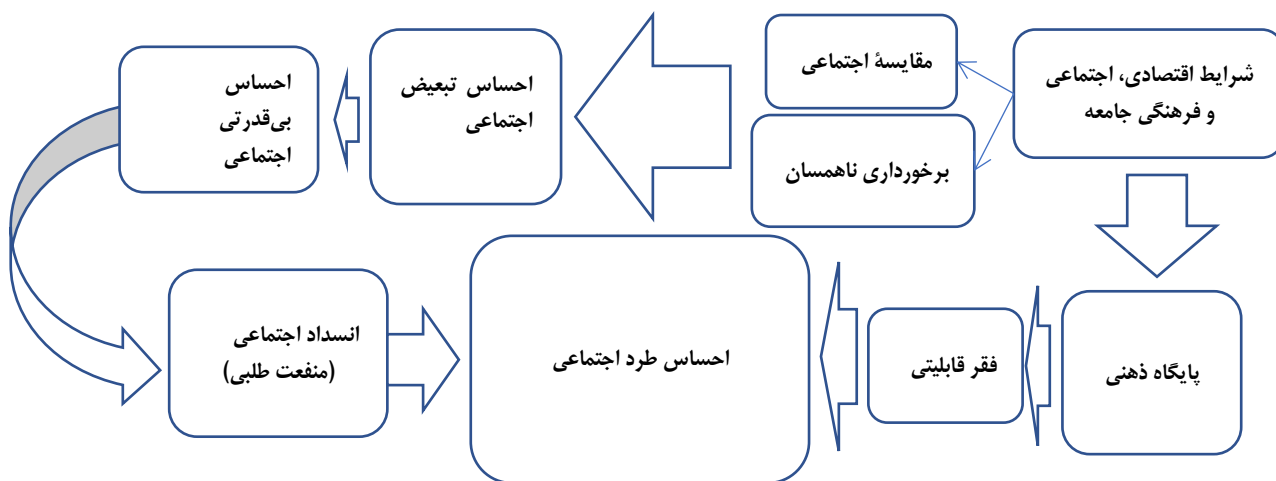
^۲. Solidarity

^۳. Specialization

^۴. Monopoly

متمایز برخوردارند. اگر برخی افراد احساس کنند دیگران به سبب خاستگاه قومی، مذهبی کنترل انحصاری به امتیازات نمادین و پرستیژی را در اختیار دارند و دیگران محروم‌اند، احساس طرد پیش می‌آید. البته این رویکرد بیشتر در کشورهایی که اختلاف فاحش نژادی و فرهنگی دارند، به کار می‌آید (سیلور، ۱۹۹۴: ۴۱). بوردیو^۱ برای توضیح نابرابری اجتماعی علاوه بر عادت‌واره، ساختار و میدان، از مفاهیم سرمایه و خشونت نمادین بهره می‌برد. به عقیده بوردیو، فضای اجتماعی ساختاری چندبعدی است که در آن، اشکال مختلف سرمایه به نحوی نابرابر توزیع شده است و منابع متفاوت برخورداری قابل‌مبادله^۲ و معاوضه با یکدیگرند؛ بنابراین نابرابری نسبی به این دلیل ممکن است که منابع اقتصادی دارندگان به منابع فرهنگی و آموزشی تبدیل می‌شود (باترو، ۲۰۰۵: ۲۵۲-۲۵۳). عاملان و گروه‌های اجتماعی برحسب حجم کلی سرمایه و ترکیب خاصی از سرمایه که در اختیار دارند و همچنین تغییر این دو در طی زمان، به موضع و جایگاهی عینی اما نابرابر در فضای اجتماعی دست می‌یابند. به‌طور خلاصه، فضای اجتماعی، فضای تمایزیابی و تقسیم‌کار اجتماعی است و کنشگران بر سر تصاحب سرمایه و انباشت آن مبارزه می‌کنند و می‌کوشند سلطه خود را بازتولید کنند (فیروزآبادی، ۱۳۹۲: ۱۵۳). نابرابری حاصل ترکیب نسبی انواع سرمایه در یک میدان و میزان سهم هر فرد در این ترکیب و- از هر نوع خاص سرمایه است.

با توجه به چارچوب نظری، متغیرهایی مانند احساس تبعیض، انسداد اجتماعی، بی‌قدرتی اجتماعی، فقر قابلیت و پایگاه ذهنی را شناسایی کردیم. از نظریه هیلاری سیلور برای استخراج متغیر تبعیض اجتماعی کمک گرفتیم. از نظریات ماکس وبر و فرانک پارکین متغیر انسداد اجتماعی را استخراج کردیم و برای الهام از نظریات پیر بوردیو متغیر بی‌قدرتی اجتماعی را استفاده کردیم. به این منظور می‌توان مدل نظری تحقیق را با توجه به شرایط تأثیرگذار و مفاهیم استخراجی به صورت شکل ۱ نشان داد.

شکل ۱. مدل نظری تحقیق

^۱. Pierre Bourdieu

^۲. Convertible

با توجه به چارچوب و مدل نظری، فرضیه‌های تحقیق عبارت‌اند از:

۱. بین ادراک از پایگاه اقتصادی/ اجتماعی و احساس طرد اجتماعی رابطه وجود دارد.
۲. بین احساس بی‌قدرتی اجتماعی و احساس طرد اجتماعی رابطه وجود دارد.
۳. بین احساس تبعیض اجتماعی و احساس طرد اجتماعی رابطه وجود دارد.
۴. بین فقر قابلیت و احساس طرد اجتماعی رابطه وجود دارد.
۵. احساس طرد اجتماعی بر حسب متغیرهای جمعیت‌شناختی متفاوت است.

جدول ۱. تعاریف نظری و عملیاتی متغیرهای تحقیق

متغیر	نمونه گویه‌ها	تعداد گویه‌ها	تعریف نظری	تعریف عملیاتی
احساس طرد اجتماعی	«احساس می‌کنم در جامعه به حساب نمی‌آیم.» «دیگران مرا در جمع خود راه نمی‌دهند.»	۲۰	درک ذهنی فرد از کنار گذاشته شدن و نادیده گرفته شدن در جامعه و گروه‌ها (غفاری و تاج‌الدین، ۱۳۸۴: ۱۲؛ هزارجریبی و صفری، ۱۳۹۲: ۱۵)	نمره فرد در مقیاس لیکرت از پرسشنامه استاندارد احساس طرد اجتماعی
احساس بی‌قدرتی اجتماعی	«فکر می‌کنم هیچ کنترلی بر شرایط اجتماعی خود ندارم.» «تلاش من در جامعه بی‌نتیجه است.»	۸	احساس ناتوانی فرد در اثرگذاری بر ساختارهای اجتماعی و تصمیمات عمومی (حسین بر و همکاران، ۱۴۰۲)	نمره کسب شده از مقیاس استاندارد احساس بی‌قدرتی اجتماعی
احساس تبعیض اجتماعی	«در برخورد دیگران با من تبعیض وجود دارد.» «احساس می‌کنم با من ناعادلانه رفتار می‌شود.»	۶	برداشت فرد از مواجهه با رفتار نابرابر در جامعه براساس ویژگی‌های فردی و اجتماعی (هزارجریبی و صفری شالی، ۱۳۹۱: ۵۴۲)	نمره فرد در پرسشنامه ادراک تبعیض اجتماعی
انسداد اجتماعی	«راه‌های پیشرفت اجتماعی برای من بسته است.» «به برخی فرصت‌ها دسترسی ندارم.»	۱۰	محدودیت دسترسی به فرصت‌ها و منابع به دلیل ساختارهای بسته اجتماعی (فیروزآبادی و صادقی، ۱۳۹۱: ۲۶)	میزان نمره فرد در مقیاس انسداد اجتماعی
فقر قابلیت	«به امکانات لازم برای پیشرفت دسترسی ندارم.» «توانایی لازم برای تغییر وضعیت خودم را ندارم.»	۱۲	ناتوانی فرد در دسترسی به منابع و توانمندی‌ها برای زندگی مطلوب (محمودی و صمیمی فر، ۱۳۸۴)	سنجش ادراکی فرد از کمبود منابع و توانمندی‌ها در مقیاس فقر قابلیت
پایگاه اجتماعی-اقتصادی ذهنی	طبقه اجتماعی خود را چگونه ارزیابی می‌کنید؟ پایین، متوسط، بالا	۱	درک فرد از موقعیت اجتماعی و اقتصادی خود نسبت به دیگران (هزارجریبی و صفری شالی، ۱۳۹۱: ۲۷)	پرسش طبقه‌بندی خودارزیابانه: پایین، متوسط، بالا
قومیت	قومیت شما چیست؟ فارس، ترک، کرد، بلوچ، سیستانی، ترکمن، عرب، لر و...	۱	هویت جمعی مبتنی بر زبان، فرهنگ و تاریخ مشترک (لطفی خاچکی و همکاران، ۱۴۰۰: ۳۹)	پرسش طبقه‌ای درمورد گروه قومی پاسخگو

۴. روش پژوهش

نوع تحقیق حاضر از نوع سنجش رابطه‌ای (همبستگی) و روش اجرای آن پیمایشی با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته و استاندارد است و در قالب سنجش واقعیت اجتماعی انجام شده است. متغیر طرد اجتماعی براساس مدل اندرو (۲۰۰۰) در پنج بعد طرد از منابع مادی، روابط اجتماعی، فعالیت‌های مدنی، خدمات اساسی و روابط همسایگی اندازه‌گیری شد و گویه‌ها بر پایه طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای سنجیده شدند. جامعه آماری شامل شهروندان شهر زاهدان با جمعیت ۶۷۲،۵۸۹ نفر است و حجم نمونه با فرمول کوکران ۴۰۰ نفر در نظر گرفته شده است. نمونه‌گیری در قالب شیوه نمونه‌گیری احتمالی خوشه‌ای چندمرحله‌ای انجام گرفت و شهر به پنج بخش تقسیم شد. از هر بخش دست‌کم چهار بلوک و از هر بلوک ۲۰ پرسشنامه به صورت تصادفی تکمیل شد. واحد مشاهده در این تحقیق در سطح خرد و فرد (شهروندان زن و مرد) است.

برای اعتبار^۱ و پایایی^۲ ابزار تحقیق، ابتدا پرسشنامه مقدماتی تهیه شد و با مشورت و استفاده از نظرات صاحب‌نظران و کارشناسان خبره، اعتبار صوری^۳ ابزار تحقیق به دست آمد. در ضمن در دو مرحله رفت و برگشت به میدان تحقیق، پیش‌آزمونی با هدف شناخت از رسایی گویه‌ها و فهم مشترک پاسخگویان از سؤالات پرسشنامه و محاسبه همبستگی درونی بین سنجه‌ها اجرا شد. به این ترتیب، گویه‌هایی که نامناسب بودند، حذف و اصلاح شدند و در مواردی گویه‌های متناسب دیگری جایگزین آن‌ها شدند. در نهایت در مراجعه دوم با تکمیل ۲۰ پرسشنامه، از ضریب آلفای کرونباخ برای به دست آوردن میزان پایایی ابزار تحقیق استفاده شد.

جدول ۲. مقدار آلفای کرونباخ متغیرها

متغیر	ضریب آلفا
احساس طرد اجتماعی	۰/۸۴
احساس بی‌قدرتی	۰/۷۴
احساس تبعیض اجتماعی	۰/۸۵
احساس انسداد اجتماعی	۰/۸۲
احساس فقر قابلیت	۰/۷۳

با توجه به جدول ۲، متغیرهای تحقیق همگی دارای ضریب آلفای بالای ۰/۷ هستند و پایایی لازم را دارند.

1. Validity

2. Reliability

3. Face validity

۵. یافته‌های پژوهش

جدول ۳. توزیع فراوانی و درصد پاسخگویان بر حسب متغیرهای زمینه‌ای

متغیر	فراوانی	درصد
جنس	مرد	۱۶۸
	زن	۴۲
وضعیت تأهل	مجرد	۲۳۸
	متأهل	۶۸/۵
	مطلقه	۳۰
	تشنه	۱/۵
مذهب	تشیع	۶
	تسنن	۵۵
تحصیلات	راهنمایی و پایین‌تر	۱۸۰
	دیپلم	۱۸
	فوق‌دیپلم	۸۲
	لیسانس	۸۴
	تحصیلات تکمیلی	۱۴۴
	تحصیلات حوزوی	۷۲
قومیت	فارس	۱۸
	کرد	۶۱
	بلوچ	۱۳
	سیستانی	۱۶۹
وضعیت شغلی	شاغل	۱۵۷
	بیکار	۱۲۶
	دانشجو	۴۶
	دانش‌آموز	۱۷۸
	بازنشسته-مستمری‌بگیر	۴۴
	سایر	۱۱
	جمع کل	۴۰۴

با توجه به جدول ۳، توزیع جنسیت جمعیت نمونه متشکل از ۵۸ درصد زن و ۴۲ درصد مرد است. ۳۰ درصد کل پاسخگویان را افراد متأهل، ۶۸/۵ درصد را افراد مجرد و ۱/۵ درصد را افراد مطلقه تشکیل می‌دهند. ۵۵ درصد پاسخگویان دارای مذهب تشیع اثنی‌عشری هستند و ۴۵ درصد از آن‌ها اهل تسنن‌اند. بیشتر پاسخگویان دانشجو هستند یا تحصیلات کارشناسی دارند و کمترین میزان مربوط به تحصیلات حوزوی است. در میان اقوام نیز بیشترین فراوانی (۴۲ درصد) قومیت بلوچ و پس از آن به‌ترتیب سیستانی ۳۹

درصد، فارس ۱۵ درصد و کرد ۴ درصد دارند. ۳۱/۵ درصد حجم نمونه تحقیق شاغل، ۱۱/۵ درصد بیکار، ۴۴/۵ درصد دانشجو، ۱۱ درصد محصل و ۰/۵ درصد نیز بازنشسته و مستمری‌بگیرند.

جدول ۴. توزیع فراوانی و درصدی پاسخگویان در ارتباط با احساس طرد اجتماعی

درصد	فراوانی	
۳۹	۱۵۶	کم
۲۸	۱۱۲	متوسط
۳۳	۱۳۲	زیاد

با توجه به جدول ۴، میزان احساس طرد اجتماعی ۳۹ درصد از شهروندان در حد کم و در مقابل میزان احساس طرد ۳۳ درصد از آن‌ها در حد زیاد ارزیابی شده است. با توجه به اینکه ۲۸ درصد پاسخگویان احساس طردشان در حد متوسط بوده و همچنین میانگین طرد اجتماعی که ۴۶/۸ (با توجه به بازه ۱۸ تا ۹۰) شده است، می‌توان گفت در مجموع احساس طرد اجتماعی شهروندان زاهدانی در حد متوسط رو به پایین است.

جدول ۵. نتایج آزمون همبستگی دومتغیره برای رابطه میان متغیرهای مستقل و احساس طرد اجتماعی

فرضیات	آزمون پیرسون	سطح معنی‌داری
رابطه بین احساس بی‌قدرتی اجتماعی و احساس طرد اجتماعی	۰/۱۹۱	۰/۰۰۱
رابطه بین احساس تبعیض اجتماعی و احساس طرد اجتماعی	۰/۰۷۵	۰/۱۳۶
رابطه بین انسداد اجتماعی و احساس طرد اجتماعی	۰/۳۰۸	۰/۰۰۱
رابطه بین فقر قابلیت و احساس طرد اجتماعی	۰/۰۹۵	۰/۰۴۸

با توجه به جدول ۵، نتایج آزمون همبستگی پیرسون نشان می‌دهد بین احساس بی‌قدرتی اجتماعی و احساس طرد اجتماعی رابطه‌ای مستقیم و معنادار هرچند ضعیف وجود دارد. همچنین بین انسداد اجتماعی و احساس طرد اجتماعی نیز رابطه‌ای مستقیم و معنادار با شدت متوسط مشاهده شده است. رابطه بین فقر قابلیت و احساس طرد اجتماعی نیز تأیید شد، هرچند در سطح اطمینان پایین‌تر (۹۵ درصد) است. در مقابل، بین احساس تبعیض اجتماعی و احساس طرد اجتماعی رابطه معناداری به‌دست نیامده است.

جدول ۶. نتایج آزمون مقایسه‌ای برای تفاوت میان متغیرهای مستقل و احساس طرد اجتماعی

جنسیت	مذکر	تعداد	میانگین	درجه آزادی	مقدار تی (T)	سطح معنی‌داری
جنسیت	مذکر	۱۶۸	۴۸/۱۰	۰/۷۳	۲/۴۰	۰/۳۹
	مؤنث	۳۳۲	۴۵/۹۰	۰/۵۷		
مذهب	شیعه	۲۲۲	۴۷	۳۹۸	۰/۴۳	۰/۹۹
	سنی	۱۷۸	۴۶/۶۰			

با توجه به جدول ۶، نتایج آزمون t نشان داد میزان احساس طرد اجتماعی (با توجه به بازه ۱۸ تا ۹۰) بین زنان و مردان تفاوت معناداری ندارد. همچنین بررسی تفاوت احساس طرد براساس مذهب (شیعه و سنی) نیز مشخص کرد در این متغیر تفاوت معناداری مشاهده نمی‌شود. به‌طور کلی، جنسیت و مذهب در میزان احساس طرد اجتماعی تفاوت معنادار نداشته‌اند.

جدول ۷. نتایج آزمون مقایسه‌ای برای بررسی تفاوت بین متغیرهای مستقل و احساس طرد اجتماعی

سطوح	فراوانی	میانگین	انحراف معیار	مقدار F	سطح معنی‌داری
ادراک پایگاه اقتصادی-اجتماعی ذهنی	بالا	۷۶	۴۷/۸۷	۰/۶۷	۰/۵۰
	متوسط	۲۵۰	۴۶/۶۷		
	پایین	۷۴	۴۶/۲۷		
قومیت	فارس	۶۱	۴۸/۴۸	۱/۱۵	۰/۳۲
	کرد	۱۳	۴۵/۵۴		
	بلوچ	۱۶۹	۴۶/۱۰		
	سیستانی	۱۵۷	۴۷/۰۶		
وضعیت تأهل	مجرد	۳۷۴	۴۷/۴	۲/۶۲	۰/۰۷
	متأهل	۱۲۰	۴۵/۴		
	مطلقه	۶	۵۱		
وضعیت شغلی	شاغل	۱۲۶	۴۷/۵	۱/۱	۰/۳۷
	بیکار	۴۶	۴۷/۶		
	دانشجو	۱۷۸	۴۶/۸		
	دانش‌آموز	۴۴	۴۴/۳		
	بازنشستگان	۶	۴۷/۱		
تحصیلات	راهنمایی و پایین‌تر	۱۸	۴۸/۲۲	۳/۱۱۲	۰/۰۱
	دیپلم	۸۲	۴۴/۱۸		
	فوق‌دیپلم	۸۴	۴۸/۰۰		
	لیسانس	۱۴۲	۴۷/۹۳		
	تحصیلات تکمیلی	۷۲	۴۵/۶۱		

با توجه به جدول ۷، نتایج آزمون ANOVA نشان داد احساس طرد اجتماعی (با توجه به بازه ۱۸ تا ۹۰) برحسب پایگاه تفاوت معناداری ندارد. همچنین احساس طرد براساس قومیت و وضعیت تأهل تفاوت معناداری داشت؛ به‌طوری‌که بالاترین میانگین در میان افراد فارس، از نظر وضعیت تأهل در بین افراد مطلقه و کمترین میانگین در میان کردها و افراد متأهل دیده شد. بررسی وضعیت شغلی نیز نشان داد تفاوت معناداری در بین گروه‌های شغلی وجود ندارد و بیشترین احساس طرد در گروه «بیکاران» و کمترین در بین دانش‌آموزان است. تنها متغیری که تفاوت معنادار نشان داد، سطح تحصیلات بود. افراد با تحصیلات راهنمایی و پایین‌تر بیشترین احساس طرد و دارندگان فوق‌دیپلم کمترین احساس طرد را تجربه کرده‌اند. علاوه‌براین، آزمون LSD نشان داد تفاوت بین گروه‌های دیپلم با فوق‌دیپلم و دیپلم با لیسانس معنادار است.

همان‌طور که در جدول ۷ ملاحظه می‌شود، نتایج ضریب همبستگی پیرسون و آزمون‌های T و F وجود رابطه معنی‌دار بین دو متغیر اصلی احساس تبعیض اجتماعی و همچنین پایگاه ذهنی را با احساس طرد اجتماعی تأیید نمی‌کند. در بین سه متغیر مستقل

اصلی دیگر، یعنی انسداد اجتماعی، احساس بی‌قدرتی اجتماعی و فقر قابلیت، با احساس طرد اجتماعی رابطه معنادار دارند. در میان متغیرهای زمینه‌ای نیز می‌توان گفت احساس طرد بر حسب وضعیت تحصیلی تفاوت معنی‌دار دارد.

جدول ۸. آماره‌های تحلیل رگرسیون تأثیر متغیرهای مستقل بر احساس طرد اجتماعی

آماره‌ها	ضریب همبستگی		ضریب تبیین (R^2)		مقدار F	سطح معناداری
	۰/۳۸۸		۰/۱۶۹		۱۳/۹۳۴	۰/۰۰۰
متغیرهای مستقل	ضرایب رگرسیون استاندارد نشده	خطای استاندارد	ضریب رگرسیونی استاندارد شده	کمیت تی (T)	سطح معناداری	
عدد ثابت	۳۵/۲۰۰	۳/۷۴۶	-	۹/۳۹۷	۰/۰۰۰	
انسداد اجتماعی	۰/۵۹۳	۰/۱۰۳	۰/۲۹۰	۵/۷۴۲	۰/۰۰۰	
بی‌قدرتی اجتماعی	۰/۴۷۴	۰/۱۰۰	۰/۲۳۲	۴/۷۴۵	۰/۰۰۱	
تبعض اجتماعی	-۰/۰۵۵	۰/۰۹۹	-۰/۰۳۰	-۰/۵۵۱	۰/۵۸۲	
فقر قابلیت	-۰/۶۴۷	۰/۳۸۰	۰/۰۴۴	-۱/۷۰۲	۰/۰۴۹	
پایگاه ذهنی	۰/۱۸۴	۰/۷۵۵	۰/۰۱۲	۰/۲۴۴	۰/۸۰۷	

بر مبنای اطلاعات جدول ۸، حدود ۱۷ درصد واریانس (تغییرات) متغیر احساس طرد اجتماعی توسط متغیرهای مستقل تبیین می‌شود و با توجه به مقدار F و سطح معناداری که در سطح خطای کمتر از ۰/۰۱ معنادار است، می‌توان گفت مجموع متغیرهای مذکور قادرند ۱۷ درصد تغییرات احساس طرد اجتماعی را تبیین کنند. بر اساس این جدول، همه متغیرهای مستقل از عوامل مؤثر بر احساس طرد هستند. شایان ذکر است از بین متغیرهای مستقل، متغیر «احساس انسداد اجتماعی» بیشترین تأثیر را بر متغیر احساس طرد اجتماعی دارد. ضریب بتای ۰/۲۹۰ متغیر انسداد اجتماعی به این معنا است که به ازای هر واحد تغییر در انحراف استاندارد انسداد اجتماعی، ۰/۲۹۰ واحد افزایش در احساس طرد اجتماعی به وجود می‌آید و از آنجا که جهت این رابطه مثبت است، تغییر به صورت مستقیم و از نوع افزایشنده است. تفسیر سایر عوامل نیز به این صورت است و صرفاً میزان اثر تغییر می‌کند. در مورد متغیر بی‌قدرتی اجتماعی نیز با ضریب ۰/۲۳۲ شرایط همین گونه است، اما تأثیر متغیر فقر قابلیت اندک و با ضریب بتای ۰/۰۴۴ است.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

در جوامع محلی، همواره گروه‌هایی از افراد وجود دارند که به دلیل ویژگی‌هایی نظیر جنسیت، قومیت، نژاد، معلولیت، بیماری، مذهب یا دیدگاه‌های سیاسی متفاوت، خود را بیرون از چارچوب هنجارهای مسلط اجتماعی تجربه می‌کنند. این وضعیت می‌تواند به شکل‌گیری احساس فاصله‌گیری، بیگانگی و عدم تعلق به اجتماع منجر شود (چنگ، ۲۰۰۶: ۲۵). طرد اجتماعی حاصل تعامل پیچیده مجموعه‌ای از عوامل ساختاری، نهادی و فرهنگی است که طی آن، امکان مشارکت فعال افراد یا گروه‌ها در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی محدود یا مسدود می‌شود و پیامد آن، احساس طردشدگی و حاشیه‌نشینی است.

این پدیده در شهر زاهدان، به دلیل تنوع قومی و مذهبی و شرایط خاص اجتماعی-اقتصادی حاکم بر آن، اهمیت ویژه‌ای می‌یابد. پژوهش حاضر با هدف بررسی میزان احساس طرد اجتماعی در میان شهروندان زاهدان و شناسایی عوامل مؤثر بر آن انجام گرفت.

یافته‌ها نشان داد احساس طرد اجتماعی در میان شهروندان این شهر به‌طور کلی در حد متوسط رو به پایین قرار دارد. با این حال، با ورود متغیرهای جمعیت‌شناختی مانند مذهب و قومیت و نیز متغیرهای ساختاری اصلی نظیر بی‌قدرتی اجتماعی و فقر قابلیت، تفاوت‌های معناداری در میزان طرد اجتماعی مشاهده می‌شود. براساس نتایج تحلیل رگرسیون خطی، بی‌قدرتی اجتماعی بیشترین سهم را در تبیین تغییرات احساس طرد اجتماعی داشته است. از لحاظ نظری، قدرت نقش تعیین‌کننده‌ای در تولید و تثبیت گفتمان‌های مسلط ایفا می‌کند؛ گفتمان‌هایی که واقعیت اجتماعی را تعریف می‌کنند و معیارهای مشروعیت را شکل می‌دهند. در چنین چارچوبی، کنشگرانی که فاقد قدرت هستند و با گفتمان غالب همسویی ندارند، به تدریج در معرض طرد اجتماعی قرار می‌گیرند. یافته‌های این پژوهش نشان‌دهنده وجود رابطه معنادار میان بی‌قدرتی اجتماعی و احساس طرد اجتماعی است که این امر با مبانی نظری پیر بورديو همخوانی دارد. بورديو در تبیین نابرابری اجتماعی، علاوه بر مفاهیمی مانند عادت‌واره، میدان و ساختار، از نظریه سرمایه و خشونت نمادین بهره می‌گیرد. به زعم او، فضای اجتماعی ساختاری چندبعدی است که در آن، اشکال مختلف سرمایه به صورت نابرابر توزیع شده‌اند و امکان تبدیل و مبادله میان آن‌ها وجود دارد. در نتیجه، نابرابری اجتماعی زمانی بازتولید می‌شود که دارندگان سرمایه اقتصادی بتوانند آن را به سرمایه فرهنگی و آموزشی تبدیل و موقعیت مسلط خود را تثبیت کنند (باترو، ۲۰۰۵: ۲۵۲-۲۵۳).

از دیگر یافته‌های پژوهش حاضر، نبود رابطه مستقیم معنادار میان احساس تبعیض اجتماعی و احساس طرد اجتماعی است. این نتیجه با برخی پژوهش‌های پیشین از جمله مطالعه نواح، حیدری و نبوی (۱۳۹۶) هم‌راستا نیست؛ چرا که در آن پژوهش، تبعیض قومی به عنوان عاملی اثرگذار و دارای رابطه مستقیم و مثبت با احساس طرد اجتماعی معرفی شده است. همچنین براساس چارچوب نظری هیالاری سیلور، طرد اجتماعی در قالب سه پارادایم انسجام و همبستگی، تخصصی‌شدن و انحصار قابل تحلیل است. اگرچه برخی از این پارادایم‌ها با متغیرهای پژوهش حاضر هم‌پوشانی دارند، اما با توجه به تمرکز این تحقیق بر نقش تبعیض در پارادایم تخصصی‌شدن، نتایج به تأیید کامل نظریه سیلور منجر نشده است. در مقابل، فرضیه مربوط به رابطه معنادار فقر قابلیت با احساس طرد اجتماعی در این پژوهش تأیید شد. در پژوهش ابراهیمی با عنوان «فقر درآمدی، فقر قابلیت و طرد اجتماعی» تأکید شده بود که کاهش فقر به بهبود شاخص‌های اقتصادی محدود نیست، بلکه ابعاد گسترده‌تری از کیفیت زندگی و امکان مشارکت اجتماعی را شامل می‌شود. در این رویکرد، مفهوم طرد اجتماعی جایگزین نگاه‌های سنتی به فقر می‌شود. یافته‌های پژوهش حاضر نیز با نشان دادن رابطه معنادار میان فقر قابلیت و احساس طرد اجتماعی، بر اهمیت این رویکرد تأکید می‌کند. افزون بر این، نتایج پژوهش فیروزآبادی و صادقی (۱۳۸۹) نیز وجود رابطه میان فقر و طرد اجتماعی را تأیید کرد و نشان داد طرد و محرومیت، به‌ویژه در میان زنان، فرایندی انباشتی و وابسته به پیشینه زندگی، فقر مزمن و بین‌نسلی و ساختارهای اجتماعی است. از منظر نظریه قابلیت آماریا سن، فقر به کمبود درآمد محدود نمی‌شود، بلکه ناتوانی افراد در برقراری روابط اجتماعی، مشارکت در زندگی جمعی و بهره‌مندی از فرصت‌های اساسی نیز نوعی فقر محسوب می‌شود. سن میان طرد اجتماعی فعال و منفعل تمایز قائل است. طرد منفعل ناشی از فرایندهای غیرتعمدی مانند رکود اقتصادی و طرد فعال نتیجه کنش‌ها و سیاست‌های آگاهانه‌ای است که به محروم‌سازی گروه‌های خاص از حقوق و فرصت‌ها می‌انجامد. یافته‌های این پژوهش، به‌ویژه نقش بی‌قدرتی اجتماعی و فقر قابلیت، با این چارچوب نظری همخوانی دارد. در مجموع، نتایج تحلیل رگرسیون نشان می‌دهد انسداد اجتماعی و بی‌قدرتی اجتماعی، نسبت به سایر متغیرها، بیشترین نقش را در تبیین احساس طرد اجتماعی ایفا می‌کنند. اگرچه سطح کلی احساس طرد اجتماعی در جامعه مورد مطالعه متوسط است، اما شدت انسداد اجتماعی، بی‌قدرتی و فقر قابلیت، ضرورت مداخله‌های هدفمند

فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی را برجسته می‌سازد. برنامه‌ریزی مشارکتی، تقویت گفتمان‌های فراگیر قومی و مذهبی، کاهش احساس تبعیض و ارتقای عدالت اجتماعی می‌تواند از تشدید احساس طرد جلوگیری کند و با بهره‌گیری از تنوع قومی و مذهبی، زمینه تقویت همبستگی اجتماعی و توسعه پایدار را در شهر زاهدان فراهم آورد.

پیشنهادهاى تحقيق عبارت‌اند از: ۱. با توجه به نتایج پژوهش، احساس طرد اجتماعی در جامعه محلی زاهدان در حد متوسط قرار دارد و با توجه به سه متغیر انسداد اجتماعی، بی‌قدرتی و فقر قابلیتى و افزایش آن‌ها در جامعه محلی زاهدان، باید از افزایش هرچه بیشتر این متغیرها جلوگیری شود و اقدامات لازم متناسب انجام گیرد. به عبارتی از درونی‌سازی این احساس (طرد اجتماعی) با برنامه‌های فرهنگی و رفاهی جلوگیری شود؛ ۲. طرح و تقویت برنامه‌های آموزشی حقوق شهروندی و مهارت مطالبه‌گری و مهارت‌آموزی مبتنی بر ظرفیت‌های بومی محلی استان و همچنین توانمندسازی زنان و جوانان برای تقویت و افزایش توانایی واقعی برای انتخاب و عمل در حوزه‌های اجتماعی بسیار اهمیت دارد؛ ۳. با توجه به نتایج تحقیق و تأثیرگذاری متغیر انسداد اجتماعی بر احساس طرد اجتماعی، به‌منظور همبستگی اجتماعی و غنای فرهنگی و جلوگیری از احساس شهروند درجه دومى و درحاشیه‌بودگی باید اقداماتی صورت گیرد که این احساس در بین اقوام و مذاهب گوناگون در بین شهروندان زاهدان هرچه سریع‌تر رفع شود، با ایجاد پل‌هایی این انحصار گفتمانی را بر سر منابع و امکانات کاهش دهد و بستر عدالت اجتماعی را فراهم سازد؛ ۴. با توجه به نتایج تحقیق که نشان از عدم رابطه تبعیض اجتماعی و احساس طرد اجتماعی دارد، رابطه غیرمستقیم این متغیر در کنار سایر متغیرها با احساس طرد اجتماعی در اصل گزارش تحقیق و با توجه به نتایج تحقیقات دیگر، بی‌توجهی و غفلت از متغیر تبعیض اجتماعی می‌تواند این احساس را پررنگ‌تر کند. به این ترتیب احساس شهروندی برابر و برقراری عدالت اجتماعی جامع باید مورد تأکید قرار گیرد.

سپاسگزاری: نویسندگان از عوامل علمی _ اجرایی نشریه توسعه محلی (روستایی _ شهری) تشکر و قدردانی می‌نمایند.

مأخذ مقاله: تألیف مستقل

تعارض منافع: بنا بر اعلام نویسندگان، در این مقاله تعارض منافی وجود ندارد.

منابع

- ابراهیمی مهدی (۱۳۹۱). معرفی و مرور کتاب: طرد اجتماعی، علل و پیامدهای کوتاه‌مدت و بلندمدت. *مجله جامعه‌شناسی/ایران*، ۱۳ (۳)، ۱۷۵-۱۸۱. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17351901.1391.13.3.7.4>
- بالالی، اسماعیل (۱۳۸۹). طرد اجتماعی اقوام در آینه آمار، بررسی اقوام کرد و ترک. *مجله مطالعات اجتماعی/ایران*، ۴ (۲)، ۱۹-۱.
- سبکتکین ریزی، قربانعلی و موسی‌زاده، ایوب (۱۳۹۶). بررسی جامعه‌شناختی رابطه بین کیفیت و زرد اجتماعی (مورد مطالعه: ساکنان منطقه ۱۸ شهر تهران). *راهبرد اجتماعی-فرهنگی*، ۶ (۲۳)، ۲۲۱-۲۵۳.
- حسین‌بر، محمد عثمان و امیریان، مرضیه (۱۴۰۲). وضعیت اقتصادی و طرد اجتماعی؛ مورد مطالعه: معلمان شهر زاهدان. *برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی*، ۱۴ (۵۴)، ۳۷-۷۳. <https://doi.org/10.22054/qjsd.2022.66575.2329>
- غفاری، غلامرضا و تاج‌الدین، محمدباقر (۱۳۸۴). شناسایی مؤلفه‌های محرومیت اجتماعی. *فصلنامه رفاه اجتماعی*، ۴ (۱۷)، ۳۳-۵۶.
- فیروزآبادی، سید احمد و صادقی، علیرضا (۱۳۸۹). وضعیت طرد اجتماعی زنان فقیر روستایی. *مجله بررسی مسائل اجتماعی/ایران*، ۱ (۱)، ۱۴۳-۱۷۴.
- فوکو، میشل (۱۳۹۰). *تولد زیست سیاست: درس‌گفتارهای کلژدوفرانس ۱۹۷۸-۱۹۷۹*. ترجمه رضا نجف‌زاده. تهران: نشر نی.

- فیروزآبادی، سید احمد و صادقی، علیرضا (۱۳۹۲). *طرد اجتماعی (رویکردی جامعه‌شناختی به محرومیت)*. تهران: جامعه‌شناسان.
- قربانی، معصومه، موسوی، سید هاشم، علیزاده، رضا، و نوری، هادی (۱۴۰۲). تجربه طرد اجتماعی ساکنان روستایی (مورد مطالعه: شهرستان شفت). *جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی*، ۱۰ (۲۱)، ۱۰۳-۱۲۶. <https://doi.org/10.22080/ssi.2023.25149.2090>
- لطفی خاچکی، طاهره، اکبری، حسین، کرمانی، مهدی، و ایمانی جاجرمی، حسین (۱۴۰۰). برساخت معنایی طرد اجتماعی در میان افراد کم‌برخوردار شهر مشهد. *مسائل اجتماعی ایران (دانشگاه خوارزمی)*، ۱۲ (۲)، ۲۲۱-۲۳۸. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24766933.1400.12.2.8.6>
- گیدنز، آنتونی (۱۳۷۸). *راه سوم، بازسازی سوسیال دموکراسی*. ترجمه منوچهر صبوری کاشانی. چاپ دوم. تهران: شیرازه.
- گیدنز، آنتونی و بردسال، کارن (۱۳۹۹). *جامعه‌شناسی*. ترجمه حسن چاوشیان. تهران: نشر نی.
- محمودی، وحید و صمیمی‌فر، سید قاسم (۱۳۸۴). *فقر قابلیت*. فصلنامه رفاه اجتماعی، ۴ (۱۷)، ۹-۳۲.
- مارتین، زیبرا (۱۳۸۵). *نظریه‌های جامعه‌شناسی طردشدگان اجتماعی*. ترجمه سید حسن حسینی. تهران: آن.
- محمودی، جمال، دانش‌مهر، حسین، و هدایت، عثمان (۱۳۹۸). تجربه طرد اجتماعی؛ مورد مطالعه: هه‌ورامی‌های شهر مریوان. *مجله مسائل اجتماعی ایران*، ۱۰ (۱)، ۲۳۹-۲۶۲.
- نواح، عبدالرضا و حیدری، خیری (۱۳۹۵). بررسی هویت قومی و تأثیر آن بر احساس طرد اجتماعی (مورد مطالعه: عرب‌های شهر اهواز). *فصلنامه راهبرد اجتماعی-فرهنگی*، ۵ (۱۸)، ۵۹-۸۴. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22517081.1395.5.1.2.7>
- هزارجریبی، جعفر و صفری شالی، رضا (۱۳۹۲). گفتمان عدالت در لوایح برنامه‌های توسعه پس از انقلاب اسلامی (با تأکید بر کاهش فقر و محرومیت). *فصلنامه علوم اجتماعی*، ۲۰ (۶۱)، ۱-۴۴.
- هزارجریبی، جعفر و صفری شالی، رضا (۱۳۹۱). *آنانومی رفاه اجتماعی*. تهران: جامعه و فرهنگ.
- یورگنسون، ماریان و فیلیپس، لوئیز (۲۰۰۲). *نظریه و روش در تحلیل گفتمان*. ترجمه هادی جلیلی. تهران: نشر نی.

References

- Bracic, A. (2022). Ethnicity and Social Exclusion. *Nationalities Papers*, 50(6), 1045–1056. <https://doi.org/10.1017/nps.2022.72>
- Chen, Y. (2024). How and Why Does Social Exclusion Affect Individuals? *Lecture Notes in Education Psychology and Public Media*, 51(1), 119–124. <https://doi.org/10.54254/2753-7048/51/20240959>
- De Haan, A. (1999). *Social exclusion: Towards a holistic understanding of deprivation*. London: DfID.
- Ebrahimi, M. (2012). Introduction and review of the book: Social exclusion: Causes and short-term and long-term consequences. *Iranian Journal of Sociology*, 13(3), 175-181. (In Persian)
- Balali, E. (2010). Social exclusion of ethnic groups in the mirror of statistics: A study of Kurdish and Turkish ethnic groups. *Iranian Journal of Social Studies*, 4(2), 2–22. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.17351901.1391.13.3.7.4> (In Persian)
- Firoozabadi, S. A., & Sadeghi, A. (2009). The status of social exclusion among poor rural women. *Journal of Social Issues of Iran*, 1(1), 143–174. (In Persian)
- Firoozabadi, S. A., & Sadeghi, A. (2013). *Social exclusion: A sociological approach to exclusion*. Tehran: Sociologists' Publications. (In Persian)
- Foucault, M. (2011). *The birth of biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–1979* (R. Najafzadeh, Trans.). Tehran: Ney Publications. (In Persian)

- Ghafari, G., & Tajeddin, M. B. (2005). Identifying the components of social exclusion. *Social Welfare Quarterly*, 4(17), 33-56. (In Persian)
- Ghorbani, M., Mousavi, S. H., Alizadeh, R., & Nouri, H. (2023). Experience of social exclusion among rural residents: A case study of Shaft County. *Sociology of Social Institutions*, 10(21), 103-126. <https://doi.org/10.22080/ssi.2023.25149.2090> (In Persian)
- Giddens, A. (1999). The third way: The renewal of social democracy (M. Sabouri Kashani, Trans., 2nd Ed.). Tehran: Shirazeh Publishing House. (In Persian)
- Giddens, A., & Birdsall, K. (2000). Sociology (H. Chavoshian, Trans.). Tehran: Ney Publications. (In Persian)
- Hazar Jeribi, J., & Safari Shali, R. (2012). *An anatomy of social welfare*. Tehran: Society and Culture Publications. (In Persian)
- Hezar Jaribi, J., & Safari Shali, R. (2013). The discourse of justice in development program bills after the Islamic Revolution (with emphasis on poverty reduction and deprivation). *Quarterly Journal of Social Sciences*, 20(61), 1-44. <https://doi.org/10.22054/qjss.2013.9796> (In Persian)
- Hossein-Bar, M. O., & Amirian, M. (2014). Economic status and social exclusion: A case study of teachers in Zahedan city. *Welfare and Social Development Planning*, 14(54), 37-73. <https://doi.org/10.22054/qjsd.2022.66575.2329> (In Persian)
- Jørgensen, M., & Phillips, L. (2002). Discourse analysis as theory and method (H. Jalili, Trans.). Tehran: Ney Publications. (In Persian)
- Lotfi Khacheki, T., Akbari, H., Kermani, M., & Imani Jajerami, H. (2021). Semantic construction of social exclusion among underprivileged people in Mashhad. *Social Issues of Iran*, 12(2), 221-238. <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.24766933.1400.12.2.8.6> (In Persian)
- Mahmoudi, V., & Samimifar, S. G. (2005). Capability poverty. *Social Welfare Quarterly*, 4(17), 9-32. (In Persian)
- Martin, Z. (2006). *Sociological theories of the socially excluded* (S. H. Hosseini, Trans.). Tehran: AN Publications. (In Persian)
- Mohammadi, J., Daneshmehr, H., & Hedayat, O. (2019). The experience of social exclusion: A case study of the Arabs of Marivan. *Journal of Social Issues of Iran*, 10(1), 239-262. (In Persian)
- Navah, A., & Heydari, K. (2016). A study of ethnic identity and its effect on the sense of social exclusion: A case study of Arabs of Ahvaz. *Socio-Cultural Strategy Quarterly*, 5(18). <https://dor.isc.ac/dor/20.1001.1.22517081.1395.5.1.2.7> (In Persian)
- Saboktakin Reyzi, G. A., & Musazadeh, A. (2017). Sociological study of the relationship between quality of life and social exclusion: A case study of residents of District 18 of Tehran. *Socio-Cultural Strategy*, 6(23), 221-253. (In Persian)
- Galabuzi, G. E. (2006). *Canada's economic apartheid: The social exclusion of racialized groups in the new century*. Canadian Scholars' Press.
- Hills, J. R., Le Grand, J., & Piachaud, D. (2002). *Understanding Social Exclusion*. ICE Proceedings Municipal Engineer. <https://doi.org/10.1680/muen.156.2.97.37665>
- Kabeer, N. (2006). Social Exclusion and MDGs: the challenge of 'Durable Inequalities' in the Asian context, In Asia 2015-promoting Growth Ending poverty, Institute for development studies.
- Sen, A. (2002). Social Exclusion: concept, Application and scrutiny. *Social Development papers*. Mariella of Environment and Social Development Asian.
- Parodi, G., & Sciulli, D. (2012). *Social Exclusion: Short- and Long-term Consequences*. Physica-Verlag (A Springer Company), 264 pages.
- Silver, H. (1995). *Recapitalizing Social Disadvantage: There Paradigms of Social Exclusion*. Institute for Labor Studies.
- Williams, K. D. (2024). *Exclusion and Extremism*. Cambridge University Press.
- Ziyauddin, K. M. (2019). *Sociology of Health in a Dalit Community: Axes of Exciution*. by Cambridge Scholars Publishing, UK, ISBN No. 978-1443840033